Miran Hladnik

Filozofska fakulteta
Oddelek za slovenistiko
Univerza v Ljubljani

Turki v slovenski zgodovinski povesti

Ko je France Prešeren v *Sonetnem vencu* leta 1834 vzel v misel slovensko zgodovino, so se mu zapisali žalostni verzi, da »od tod samo krvavi punt poznamo, boj Vitovca in ropanje Turčije«, to je krvavo zadušene kmečke upore, propad celjskih grofov in mizerijo turških vpadov. Turki zavzemajo zato v slovenskem kulturnem spominu mesto nacionalnih sovražnikov¹. Kot sovražnik so tudi združevalni element, saj kot skupna nevarnost pomirjajo socialna nasprotja znotraj nacije. Nase preusmerjajo socialne napetosti ter alibično prevzemajo vlogo socialnega strelovoda. Turki so pomemben del snovnega, tematskega in motivnega repertoarja slovenske literature, največ v ljudski pesmi in poljudni pripovedni prozi. Turška povest je eden najbolj trdoživih žanrskih tipov zgodovinskega romana na Slovenskem².

Marsikatero poglavje turške povesti se dogaja daleč stran od domače hiše. V daljnji tujini slovenski junaki začudeni srečujejo svoje rojake in skozi to

¹ Tudi druge etnije, s katerimi so Slovenci prihajali v stik, imajo negativno vlogo, vendar manj kot Turki: Uskoki, Nemci, Italijani, pa tudi Židi in Cigani.

² S 35 daljšimi deli se uvršča za dvakrat obsežnejšo biografsko in lokalnozgodovinsko povest.

izkušnjo širijo prostor domačega. Čeprav se junaki vrnejo v domovino, so turške povesti izraz slovenskih ekspanzijskih teženj, zlasti verskih, ne pa samo izraz mita o tem, kako so naši kraji in ljudje obranili zahodno krščanstvo pred islamsko nevarnostjo (*antemurale christianitatis* 'predstraža krščanstva'). V opoziciji do Turkov se slovenstvo vedno znova potrjuje kot kultura s krščansko civilizacijsko podlago, Slovenci pa kot borci za krščanstvo proti Turkom.

Turška tematika je prišla prav slovenskim pripovednikom preko petdesetkrat³, v takem obsegu, da je dala žanrsko ime, pa skoraj štiridesetkrat⁴, od tega nekajkrat izrecno v podnaslovu kot povest *iz turških časov*, *izza turških bojev*, *iz časov turških bojev*, *izza obleganja Dunaja po Turkih*, *ob 400-letnici zmage nad Turki*, *pripoved o porazu Turkov pri Kobaridu* ali celo v naslovu: *Samostan v turški sili*, *Turki pred Dunajem*. Ena tretjina korpusa turške povesti je tudi še kako drugače uvrstljiva, recimo kot uskoška, ciganska ali čarovniška povest, pač zaradi alternativne tematike, ki jo bolj ali manj enakovredno vključuje. V 15. stoletju delajo turški tematiki konkurenco lokalnozgodovinska tematika in tematika celjskih grofov, v 16. stoletju pa tematika protestantizma, kmečkih uporov in Uskokov. Najbolj intenzivno so jo pisali v 60. in 70. letih 19. stoletja in v prvih štirih desetletjih 20. stoletja. Več kot eno povest so napisali Josip Jurčič, Franc Valentin Slemenik, Lea Fatur, Ivan Lah in Ivan Sivec.

Turška povest pokriva zgodovinsko obdobje od 1353 do 1715, ki je širše od obdobja turških vpadov na slovensko ozemlje 1408–1593, zgodbe pa se koncen-

³ Stranski motiv so Turki npr. v *Visoški kroniki* (1919) Ivana Tavčarja, kjer vojskovodja princ Evgen Savojski 11. septembra 1697 pri Senti v današnji Srbiji v nasprotju s cesarjevim ukazom napade in premaga Turke in jim odvzame vse zaloge. Epizodni značaj ima obramba Dunaja pred Turki v Pregljevi povesti *Peter Markovič, strah ljubljanskih šolarjev* (1929). Tehnično bi lahko uvrstili med turške povesti tudi roman *Alamut* (1938) Vladimirja Bartola, saj so Seldžuki, ki ogrožajo utrdbo Alamut, pravzaprav predniki poznejših Turkov; vendar *Alamuta* ne dojemamo kot turški roman.

⁴ Druge turške povesti: Josip Jurčič, *Grad Rojinje* (1866), Jernej Dolžan, *Mati božja dobrega sveta ali bratovska ljubezen* (1868, 1907), Franc Valentin Slemenik, *Izdajavec, zgodovinska povest iz turških časov* (1873, 1907), *Pod turškim jarmom* (1882, 1892, 1903), Josip Vošnjak, *Troje angeljsko češčenje* (1886, 1914), *Doma in na ptujem* (1889), Fran Zbašnik, *Na krivih potih* (1893), Vitomil Feodor Jelenc, *Beligranski biser* (1905), Silvester Košutnik, *Ciganova osveta* (1898, 1905, 1906, 1925), Josip Lavtižar, *Junaška doba Slovencev: Zgodovinska povest iz 15. stoletja: godi se na Gorenjskem ob času turških vpadov* (1935–36), Mimi Malenšek, *Marija Taborska: Zgodovinska povest iz dobe turških časov* (1939–40), Karel Mauser, *Puntar Matjaž: Povest iz časov kmečkih puntov in turških bojev* (1950), Rudi Šimac, *Legenda o sveti Heleni in sveti Marjeti* (2008). Vir: M. Hladnik, *Slovenski zgodovinski roman*, Ljubljana, 2009; <http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/slovenistika/mh/szr.pdf>; M. Hladnik, *Slovenski zgodovinski roman: Podatkovna zbirka*, <http://www.ff.uni-lj.si/slovjez/mh/zgrom/>.

trirajo okrog let 1469–78 in okrog leta 1593. Večkrat so omenjeni pomembni zgodovinski dogodki, kot je obleganje Ljubljane 1472, bitka pri Budačkem pri Karlovcu, kjer je leta 1575 padel Herbert Turjaški⁵, zmaga Andreja Turjaškega nad Hasan pašo Predojevičem v bitki pri Sisku 23. junija 1593⁶ in drugo obleganje Dunaja 1683. Zgodovinske osebe nastopajo večinoma samo v pripovednem poročilu, gre pa poleg naštetih še za turškega velikaša Ferhad bega, sultana Bajazida, Sulejmana in Mohameda Osvajalca, krščanska vojskovodja generala Vojne krajine Ivana Lenkoviča in Evgena Savojskega, generala Laudona, ki je leta 1789 v vojni proti Turkom osvojil Beograd, domače plemiške rodbine Auersperg, Herberstein, Lamberg, Zrinjske-Frankopane, kralja Jana Sobieskega, strastnega frančiškanskega meniha in pridigarja ter poznejšega svetnika Ivana Kapistrana. Prostor dogajanja pokriva domače pokrajine Dolenjsko, Gorenjsko, Koroško, Primorsko, Štajersko, prestolni Dunaj, Vojno krajino in Turčijo. Domači kraji so največkrat konkretni (Brežice, Novo mesto, Prebold, Žusem, Sv. Lenart, Žužemberk, Bodešče), najbrž z namenom kulturnozgodovinsko nagovoriti lokalnega bralca. Tuja konkretna dogajališča so Maglaj, Banja Luka, Sarajevo v Bosni, Ozalj, Senj, Siget, Bjeljina, Dubrovnik na Hrvaškem, Niš, Beograd, Carigrad.

Zgodovinsko povest s turško tematiko je predvidel že Fran Levstik v literarnem programu *Popotovanje iz Litije do Čateža* leta 1858: »Dosti laže bi narejali povesti, ki jim velimo novele. Tu imamo dovolj gradiva, dovolj pravljic, zlasti iz turških bojev. Takrat so se obnašali Slovenci bolj samostojno kakor bodisi kadar koli poprej ali pozneje.« »Zgodovinsko, krajepisno ali narodopisno črtico (npr. kakšno zgodbo iz turških ali francoskih vojsk na Slovenskem)« je predvidela tudi popularna katoliška založba Mohorjeva družba v razpisu literarnih nagrad leta 1863, v literarnem programu za domačijsko

⁵ V Carigradu je turška vojska slavila zmago z glavama plemičev Herberta Turjaškega in Friderika Višnjegorskega, nataknenima na drogove. Po dolgotrajnih pogajanjih sta družini plemičev glavi drago odkupili; s tem denarjem je zmagovalec Ferhad paša (Ferhat beg Sokolović) v Banja Luki zgradil džamijo Ferhadijo. Gl. še I. Voje, *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*, Ljubljana 1996; V. Simoniti, *Turki so v deželi že: Turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju*, Celje 1990; Š. Kalčič, *Nisem jaz Barbika: Oblačilne prakse, islam in identitetni procesi med Bošnjaki v Sloveniji*, zbirka Zupaničeva knjižnica 22, Ljubljana 2007.

⁶ Ljubljanski škof Hren je iz obleke premaganega Hasan paše, ki so jo prinesli kot trofejo, dal sešiti mašni plašč in je v spomin na dogodek vsako leto vodil zahvalno mašo v ljubljanski stolnici. Bitko sta upesnila Anton Aškerc in Janez Menart. Ivan Sivec v povesti *Jutro ob kresu* (1993) izpostavlja v tej bitki vlogo Adama Ravbarja, graščaka s Krumperka pri Domžalah. Po nekaterih virih naj bi se 4000 vojakov krščanske vojske spopadlo z 20.000 Turki, po drugih virih pa je bilo branilcev 5000 in napadalcev 12.000; proti Turkom so družno nastopile hrvaške, kranjske, koroške in krajiške enote.

umetnost pa si je »povest iz turških časov – pa ne v obliki ‘Miklove Zale’, marveč v obliki Sienkiewiczzeve trilogije!« zaželel tudi Ivan Pregelj⁷. Turške epizode so se začele v pripovedni prozi pojavljati že pred literarnimi programi. Odmevna je bila povest *Mlinarjev Janez* Ferda Kočvarja leta 1859. Čeprav je naslovni junak v boju premagal svojega gospodarja celjskega grofa Ulrika, se je vendar vdal njegovi oblasti, se pred njegovo jezo umaknil na vojsko s Turki ter se neusmiljeno znesel nad njimi v svojem »pravičnem srdcu«. Povest je poskrbela, da se zaradi družbenih krivic nabrana jeza ni sprostila v tisto smer, od koder so krivice prihajale, ampak jo je kanalizirala proti zunanjemu sovražniku, proti Turkom.

Generativni vzorec turškega pripovedništva je leta 1864 pripravil poglavitni predstavnik slovenske pripovedne proze v 19. stoletju Josip Jurčič s povestjo *Jurij Kozjak, slovenski janičar*. Delo je postalo zgled seriji podobnih povesti, za katere se je uveljavil izraz večernice ali mohorjanke. Mohorjeva družba, ki je knjižico izdala, je avtorja nagradila s 100 goldinarji (gre za prvo nagrajeno slovensko literarno delo), čeprav je v prej omenjenem razpisu ponujala za tako pripoved sprva le 30 goldinarjev. Izdaje in prevodi te knjige gredo v desetine⁸. Slovensko zgodovinsko pripovedništvo je preigravalo različne modele kolektivnega preživetja. Najmanjkrat je zaradi šibkega zgodovinskega položaja Slovencev prišel v poštev model eliminacije sovražnega tujega, najbolj umetniško stremljiva dela so se zavzemala za prevzem in adaptacijo tujega, *Jurij Kozjak* pa je vzpostavil model sprenevedanja, tj. gojenje iluzije, da sovražnega tujega pravzaprav ni. Junak nenadoma spozna, da sploh ni Turek, ampak Slovenec, ki so ga v rani mladosti Turki ugrabili in ga vzgojili za svojega. Na videz tuje se izkaže za naše, domače. V slovenskih večernicah se pogosto poglavitni Turki razkrijejo za le v turške noše oblečeni Slovenci.

Pripovednoprozna besedila z zgodovinsko tematiko so sicer nastajala že pred Jurčičem, vendar pripisujejo Jurčiču odkritje Scottove pripovedne manire, ki tudi v svetovni književnosti pomeni začetek »pravega« zgodovinskega romana, ali vsaj njeno najuspešnejšo popularizacijo. Na svojega vzornika je »naš Walter Scott« naletel leta 1862 in pod njegovim vplivom napisal *Jurija Kozjaka*. Do tedaj so obsežnejše povesti z zgodovinsko tematiko izhajale sporadično, med leti 1864 in 1869 pa je Jurčič poskrbel za kontinuiteto žanra, pri čemer je 7200 izvodov

⁷ I. Pregelj, *Nekaj misli o slovstveni izobrazbi slovenskega ljudstva v bodočem*, »Mladost« 1916, s. 38–43.

⁸ *Jurij Kozjak* je knjiga z rekordnim številom prevodov v tuje jezike in s tem reprezentativno slovensko besedilo, večinoma po zaslugi prevajalca Ferdinanda Kolednika, ki je prevode naročal in tudi plačeval (J. Moder, *Nekaj misli o Jurčičevi poti v svet*, »Jezik in slovstvo« 26/7–8, 1980/81, s. 267–270). Bibliografija je registrirala le enajst od domnevnih 43 prevodov.

Jurija Kozjaka v treh zaporednih izdajah igralo pomembno vlogo. Našel je recept za realizacijo Levstikovega literarnega programa: združil je domače folklorno ljudskovzgojno pripovedno izročilo (natančneje: zgodbene sheme najden-ske povesti), domača zgodovinska dejstva in Scottovo sugestivno pripovedno tehniko. Jurčičeva pripovedna formula je bila tako privlačna, da so po njej posegli še drugi. Zgodbe niso prav izvirne, pred njimi so bile podobno narajene že krištofšmidovske povesti⁹, ki so bile zadolžene pri žanrski tradiciji evropske družinsko-pustolovske povesti. Z njimi jo družijo motivi ciganovega maščevanja, sovraštva med bratoma, motiv izgubljenega oziroma ugrabljenega sina in identični bralec, to je »mladina in peprosti narod«.

Turško povest je vznemirjalo vse eksotično, uživala je v lokalnem in zgodovinskem koloritu in v romantično presenetljivih zgodbah, glede nacionalnega sporočila pa je bila še dokaj neoprijemljiva. Čeprav je bil Jurčič politično liberalen, se je v tej povesti in v drugih povestih, objavljenih pri Mohorjevi družbi, ki je bila najpomembnejši producent turške povesti, podredil konservativnim postulatam založbe. Pri Mohorjevi družbi je izšla kar ena tretjina korpusa turške povesti, ki je s pogostim pojavljanjem v visokonakladnih zbirkah te založbe postala osrednji žanrski tip slovenske zgodovinske povesti.

Jurij Kozjak se dogaja med 1464 in 1475, ko so Turki pod vodstvom Ahmed paše požgali stiški samostan¹⁰, in v kronologiji ni preveč zvest zgodovinskemu dogajanju. Osnovne podatke je Jurčič povzel iz Valvasorjeve knjige *Die Ehre dess Hertzogthums Crain* (1689). Zgodba o ugrabljenem dečku, ki postane krut janičar, vendar prepozna svoje korenine in se vrne domov na Kranjsko in h katoliški veri, zgodovinsko ni izpričana. Motiv ima verjetno osnovo v ljudskem izročilu. Pripoved je danes mladinsko berilo¹¹.

⁹ Krištofšmidovska povest je ime za mladinsko literaturo 19. stoletja, po nemškem ljudskovzgojnem katoliškem pisatelju Christophu Schmidu (1768–1854), ki je močno vplival na začetke slovenskega pripovedništva.

¹⁰ Stiški samostan je bil tudi sicer priljubljeno dogajališče zgodovinskih povesti, v turških časih npr. v 2. knjigi tetralogije Ivana Zorca *Beli menihi: Stiški svobodnjak: Samostan v turški sili: Povest iz druge polovice 15. stoletja*, Celje 1932.

¹¹ Predmet mladinske književnosti je postala tudi turška povest *Hči grofa Blagaja Rada Murnika* (1911–1913).

Naštejmo še nekaj povesti s Slovenci, preoblečenimi v Turke. Vraničeva »izvirna povest iz 16. stoletja« *Mahmud* (1870) pripoveduje o turškem vezirju slovenskega porekla, ki se odpove visoki karieri in se vrne v rodno Kostanjevico na Krki. Začne se v Sarajevu leta 1575, nadaljuje se po bojiščih na Hrvaškem¹² in seže vse do Carigrada. Slovence je fasciniral družbeni vzpon enega izmed njih na tujem dvoru (»Bela Ljubljana, bodi ponosna, rodila si vezirja!«). Sedemnajstletni avtor je dobil spodbudo najbrž ob prebiranju prevoda romana poljskega pisatelja scottovskih pustolovskih kozaških povesti Michała Czajkowskega *Kirdžali* (1865, izvirnik 1839)¹³. Za pisateljevo popularnost je imela precej zaslug njegova pustolovska biografija: potoval je iz dežele v deželo, prestopal je iz ene vere v drugo in bil vse od poljskega vstajnika, turškega dostojanstvenika Mehmeda Sadika Paše do ukrajinskega pravoslavca.

V povesti *Križem sveta* (1877) Franca Valentina Slemenika se Ali paša, Ahmet aga in Ibrahim izkažejo za Jona Grobekarja, Benjamina Pečarskega in Lenarta Kolničarja. Še ena taka scena iz njegove povesti *Mati božja dobrega sveta* (1907): »Medtem vstaneta župan in županja izza mize, in vidita zares petero Turkov, ki po kolovozu gredo proti hiši in za seboj vodijo konje; troje moških in dvoje ženskih. 'Glej, glej', čudi se županja, 'kako se Risan vzpenja po mali Turkinji in jo hoče vso oblizati. — Oh, to je prava naša Milica! Spredaj ta Turek, je pa naš Janko, spoznam ga po urni hoji in ravni postavi'« (s. 95).

Čeprav je bilo med turškimi vojaki veliko takih slovanskega porekla in bi bilo to v navdušenju za slovansko vzajemnost lahko predmet posebne pozornosti, v povestih ni prišlo do izraza, prevladujoča turška lastnost je bila pač drugoverstvo. Sočutje je vzbujalo samo trpljenje krščanskih Slovanov pod Turki¹⁴. Avtor *Mahmuda* (1870) je svojo slovansko usmerjenost demonstriral s psevdonimom Jurij Črnogorec.

¹² Vihč na Krupi, Sisak in Budački na sotočju Radonje in Korane južno od Karlovca, kjer je 21. sept. 1575 Ferhad paša razbil vojko vrhovnega komandanta Vojne krajine Herberta Auersperga, kranjskega Turjačana – dogodek popisujeta še povesti *Takšni so!* Frana Detele (1900) in Ivana Matičiča *Na mrtvi straži* (1928).

¹³ Prevedel jo je kaplan Podgoričan, s pravim imenom Leopold ali Lavoslav Gorenjec, eden najplodnejših prevajalcev 19. stoletja. Podlistek katoliškega časnika »Slovenec« je leta 1877 prinesel še prevod povesti Czajkowskega *Dobrudža*.

¹⁴ Prim. Ognjeslav Utješenović Ostrožinski, *Jek od Balkana ali solze bugarskih, hercegovačkih in bosnjaških kristjanov*, »Illyrisches Blatt« 1843, s. 45–46. Pesem protestira zoper neobčutljivost sveta za trpljenje balkanskih Slovanov pod Turki in nagovarja k oboroženi vstaji, sklicujoč se na junake Aleksandra Makedonskega, kraljeviča Marka in Jurija Kastriota (Skenderbega). Očitke, da ne pomaga Srbiji in Hercegovini v njenem boju proti Turkom, izreka Evropi tudi povest *Antonio Gleđević* (1873) Ivana Tavčarja. Naslovni junak,

Miklova Zala (1884) Jakoba Sketa je drugo najbolj znamenito besedilo turške povesti. Še danes je ponatiskovano, njegovo priredbo za ljudski oder pa redno uprizarjajo. Temelji na ljubezenskem trikotniku med vrlim Mirkom, pošteno Zalo in zvijačno Židinjno Almiro, ki izda Turkom skrivni vhod v tabor, tako da Mirka ujamejo in v zameno za njegovo svobodo odpeljejo lepo Zalo v sužnost na sultanov dvor. Po sedmih letih pobegne iz Carigrada domov in zadnji trenutek prepreči Mirkovo poroko z Almiro.

Turška tematika se v več povestih povezuje z uskoško in piratsko¹⁵. Uskoki (Vlahi) so bili pravoslavni Srbi, ki so se pred Turki selili proti zahodu. Avstrijski cesar jih je najel za varuhe južne meje proti Turkom, obenem pa so se pogajali s Turki za vrnitev, pod pogojem, da ohranijo krščansko vero. Ker so bili slabo plačani, so si občasno privoščili roparske vpade na slovensko ozemlje in zato niso najlepše zapisani v zgodovinskem spominu. Po 1645, ko so se razmere na turškem ozemlju poslabšale, je na desettisoče Vlahov prešlo v beneško vojaško službo – Benečani so jim rekli Morlaki (*Morlacci*). V *Strahovalcih dveh kron* (1907) Miroslava Malovrha se Uskoki iz habsburškega Senja znajdejo v precepu med turško in benečansko silo in nevhvaležnim gospodarjem, nemškim cesarjem, ki jim kot neregularni vojski ne daje redne plače, ropati pa jim tudi ne dovoli. Cesarska vojaška oblast v Senju je v rokah Kranjcev, vendar nima veliko moči. Uskoki ogrožajo turško in beneško oblast. Čeprav Malovrh natančno popisuje zgodovinski pomen Uskokov in njihove bitke, končni vtis tega 570 strani obsežnega romana v dveh knjigah še zdaleč ni historiografsko puščoben, ampak poln pustolovščin, v katere je zgodovinska usoda potisnila glavni osebi, ločeni in iščoč se ljubezenski par, ki se na koncu srečno združi.

Revni, a plemeniti kranjski vitez Andrej Kržan si prizadeva za srce izvoljenke, Benečanke Asunte Dall Ferro. Pridobiti ga hoče s serijo junaštev za domovino, in posveča se jim tako predano, da morajo medtem drugi reševati

dubrovniški pesnik, leta 1727 zaradi svojega slovanskega radikalizma pride v konflikt s politično prilagodljivo mestno oblastjo, omahujočo med turškim zaščitništvom in beneško pohlepnostjo.

¹⁵ Pomorske bitke Turkov, Benečanov in Uskokov so dale barvo tudi romanu *Serenissima* (1928) Jožeta Pahorja.

njegovo princeso iz škripcev. Šele ko je mera junaštev polna, pride čas za združitev. Andrej in izvoljenka s poroko izravnata konflikt med rodbinama della Croce (slov. 'Kržan') in Dall Ferro, ki ga je zasejalo ljubezensko rivalstvo v prejšnji generaciji. Junak se udinja raznim političnim skupinam, najprej Benečanom proti Turkom, potem sodeluje z gusarji, se bojuje proti njim in se končno spre še z Benečani – kakor mu je pač ugodneje. Kržan je človek pokončne moralne drže in načel, vendar moralni imperativ zadeva samo njegovo zasebno, ljubezensko plat, ne pa tudi politične. Politični nauk zgodbe je, da Slovincem ni ugodna ne zveza s Turki in ne z Uskoki. Beneško nevarnost bodo nevtralizirale poroke z njihovimi ženami, sicer pa je treba ohraniti zvestobo habsburški monarhiji.

V povesti *Za Adrijo!* Lee Faturjeve (1909) nastopajo isti zgodovinski akterji, vendar Turki že bolj v ozadju. Katoliška Faturjeva za razliko od Malovrha slovenske zgodovinske perspektive ne vidi ne v zvezi z Benečani ne v zvezi s Habsburžani, ampak v zvezi z divjimi svobodnimi Uskoki. V njeni povesti *Vilemir* (1906) se Radivoj, zadnji vitez iz slavnega bosanskega rodu Vladimirovičev, ki so mu, ubeglemu izpod turške oblasti, goriški grofje dali grad Rihenberk na Primorskem, leta 1475 s kranjskimi in štajerskimi vitezi tolče proti Turkom pri Brežicah in objokuje izgubo bosanske samostojnosti, ki so jo zakrivile ženska nerazsodnost kraljice Katarine, ki je po smrti moža Toma Stipana¹⁶ spustila v deželo Turke, sekta krivoverskih bogomilov¹⁷ in tradicionalna slovanska nesložnost: »Odkar je oplakala vila nesrečno Kosovo, se je razrušilo v sramoto Evrope ponosno bizantinsko cesarstvo in je dajala kleta nesloga Slovanov divjemu Azijatu deželo za deželo v dobrodošli plen«.

V povesti *Junakinja zvestobe* (1927–28), ki se dogaja leta 1550, je glavna oseba na Kranjsko pribegla lepa potomka bosanske kraljevske rodbine, vendar so slovenski domačini do nje, tako kot do vsega gosposkega, sovražno razpoloženi. V slovenskih turških povestih je zabavno ponavljajoče se dejstvo, da je cela Bosna polna ujetih Slovencev in da jih je najti na ostajanje vsakokrat tudi v Carigradu, kadar se dogajanje preseli tja. Turške roparske deportacije desetisočev Slovencev v Bosno so med tamkajšnje prebivalstvo prav gotovo zanesle tudi podalpsko genetsko sled.

¹⁶ Stjepan Tomaš, naslednik Tvrtka II., je bil bosanski kralj med 1443 in 1461. Povezoval se je z Benečani proti ozemeljskim apetitom celjskih grofov, ki so želeli skozi dinastično poroko poseči po bosanski kroni.

¹⁷ Krščanska sekta bogomilov se je v 12. stoletju iz Bolgarije razširila v Srbijo, kjer jo je Štefan Nemanja kruto zatrl, in se potem razcvetela v Bosni. V Slovenijo menda ni segla, so pa na slovenskih tleh bogomili izpričani v slovenski zgodovinski povesti.

Gorjanci so pravočasno opazili nevarnost in zato pognali „mrtvaški mostič“ v zrak.

Štefuljček se je prerival in si delal s silo pot, nekaj možakov je zagrabilo možka, ki se je pa z nepričakovano močjo in gibčnosjo kmalu otresel vseh nasprotnikov.

Gregor Žerjav, *Črna žena* (1910)

Kolportažna povest *Črna žena* (1910) Gregorja Žerjava¹⁸ druží turško in cigansko tematiko. Imena oseb pričajo o zgledovanju pri *Miklovi Zali*. Za popularnost so poskrbeli motivi trivialnega repertoarja: skrivna jama, krošnjar vohun, skrivna bratovščina, duhovi, fatalna ženska, ženska vojak itd. Zgodba je dokaj nenavadna. France Bregar zapusti ljubečo ženo Zalo, s katero ima otroka, in gre nazaj k svoji nezvesti prvi ženi, nestanovitni ciganski princesi Nigani, ko zve, da

¹⁸ Gre za priredbo romana *Die schwarze Frau* (1909) tirolskega duhovnika Sebastiana Riegerja, ki je pisal pod psevdonimom Reimmichl. Prirejevalec se je podpisal s psevdonimom Javoran. Ker je delo izšlo najprej v katoliškem časopisu »Domoljub« in potem v katoliški založbi, se vzbuja sum, ali za psevdonimom res tiči liberalski politik Gregor Žerjav, čeprav je dogajanje postavljeno v okolico njegovega prebivališča pri Begunjah na Gorenjskem (za opozorilo se zahvaljujem Andrijanu Lahu). Brez navedbe avtorja ali prevajalca je izšel še leta 1937 v Mariboru pod naslovom *Ciganka: Povest iz domačih hribov*, v prevodu Franca Felca 1989 v Gorici pod naslovom *Ciganka: Tirolska povest iz dobe cesarja Franca Jožefa* in bil preko slovenščine preveden v gradiščansko hrvaščino: *Črna žena: Povjesna pripovijest*, prev. Feri Sučić (Eisenstadt: Kroatischer Presseverein, 1970; Hrvatsko štamparsko društvo u Željeznu, 14).

Josip Jurčič
(1844–1881)

Jakob Sket
(1852–1912)

Miroslav Malovrh
(1861–1922)

Ivan Sivec
(1949–)

ta ni umrla, kakor je bil dotlej prepričan. Čeprav je ne ljubi več, stori ta korak, ker misli, da je to dolžan po božji zapovedi. Francetove konflikte z gospodarjem reši prihod skupnega sovražnika Turkov in sprostí socialne frustracije v domovini koristni križarski vojni. Moška glavna oseba je spet tip junaka mevže, ki je pogumen in močen, kadar mu je ukazano, ko pa se mora sam odločati, ga vsa pokončnost mine.

Žanrsko trdoživost turške povesti potrjujejo sodobna besedila. Zgodovinska »povest iz turških časov iz Mengša« *Krvava grajska svatba* (1997) Ivana Sivca zvesto sledi žanrskemu izročilu in že v začetku spominja na Jurčiča. Podrobnosti, ki Sivčevo sceno od Jurčičeve razlikujeta, sta očitnejša verska spodbudnost oziroma atmosfera osrečujoče ljudske pobožnosti in konservativnejše socialno sporočilo. Naštudiral je dostopno zgodovinsko literaturo Boga Grafenauerja, Vaska Simonitija, Josipa Mala, Josipa Grudna in ustnega krajevnega izročila, zato dogodki niso pesniška svoboščina, ampak gre za nekoliko časovno prilagojeno literarizacijo zgodovinskih poročil.

Povest prepleta ljubezensko zgodbo grajske gospodične Karoline in njenega skrivnostnega ljubimca Sovdata z vojaško obrambo pred Turki. K fabulativni zanimivosti prispevajo ugrabljeni grajski sin, ujeti slovensko govoreči Turek Haris in venček Karolininih snubcev. Motivno sveža je ljubezen grajske gospodične s turškim ujetnikom. Konec povesti se zgleduje pri *Miklovi Zali*. Potem ko Karolina spozna svojo ljubezensko zmoto, zvabi Turke v grajsko klet, tam vžge sod smodnika in ugonobi sebe, Turke in grad. Sket je narodno in versko izdajalko Almiro pognal po svetu, Sivec pa je s svojo tragično junakinjo po eni plati bolj krut, ker jo usmrti, po drugi plati pa je bolj zapisan katoliški ljubezni do sočloveka, ker ji dovoli, da se pred smrtjo poboljša in napravi v zgodovinskem smislu dobro dejanje. Sivec je eden redkih slovenskih pisateljev, ki v podnaslovu knjig še zavestno zapisuje vrstno oznako povest, kar ustreza

oblikovni tradicionalnosti njegovega pisanja. Njegova turška povest je dokument osveženega slovenskega premišljanja o lastni preteklosti, spodbujenega z državno osamosvojitvijo ob koncu 20. stoletja.

Turcy w słoweńskiej prozie historycznej

Streszczenie

W kulturowej pamięci Słoweńców Turcy jako najeźdźcy ziem słoweńskich w XV i XVI wieku zajmują miejsce wrogów narodu. Opowiadanie o tematyce tureckiej (ich liczba wynosi niemal 40) jest ważnym gatunkiem w słoweńskiej prozie historycznej. Jego pierwowzór, *Jurij Kozjak, slovenski janičar* (1864) Josipa Jurčiča, stworzył taki model zbiorowego doświadczenia, który podtrzymuje iluzję, że wrogi Inny właściwie nie istnieje: wcześniej czy później okazuje się bowiem, że niebezpieczni Turcy są jedynie przebranymi miejscowymi wieśniakami. Opowiadania o tematyce tureckiej pisali m.in. Jakob Sket (*Miklova Zala*, 1884), Franc Valentin Slemenik, Miroslav Malovrh, Lea Fatur, France Bevk, Ivan Lah, Ivan Sivec.

The Turks in the Slovene historical novel

Summary

Due to the Ottoman incursions in the 15th and 16th Century Turks play a role of national enemy in the Slovene cultural memory. The Turkish story consists of about 40 narratives of substantial length and is a prominent genre type of the Slovene historical novel. Josip Jurčič's *Jurij Kozjak, slovenski janičar* (1864) is an archetype. Among three possible models of confronting the Other it chooses the most popular strategy for national survival, i. e. ignoring the Other: sooner or later dangerous Turks prove themselves as disguised Slovenes, hence abolishing the need to face the Other. The authors of the Slovene Turkish story include Jakob Sket (*Miklova Zala*, 1884), Franc Valentin Slemenik, Miroslav Malovrh, Lea Fatur, France Bevk, Ivan Lah, Ivan Sivec, etc.